

Nordbogravene ved Brattahlid

Af J. Balslev Jørgensen

I årene 1961-1964 udgravedes en kirke-tomt og kirkegård ved Brattahlid (Erik den Rødes gård) i dag Qassiarsuk i Syd-grønland. Udgravningerne blev det første år ledet af Jørgen Meldgård, de følgende af Knud J. Krogh. De arkæolo-giske forhold viste, at kirke og kirkegård stammer helt tilbage fra kristendom-mens første tid i Grønland omkring år 1000. Begge blev erstattet af en ny kirke og kirkegård et andet sted på Brattahlid sidst i århundredet. Det kan med meget stor sandsynlighed fastslås, at det drejer sig om den i sagaberetningerne nævnte Tjodhildes kirke. Knud J. Krogh har redegjort for de særdeles interessante arkæologiske og historiske forhold i flere afhandlinger, blandt andet i bogen Erik Den Rødes Grønland (1982).

I det følgende gives en redegørelse for resultaterne af de antropologiske under-søgelser, der er gennemført dels på ste-det under udgravningerne dels i Univer-sitetets Antropologiske Laboratorium i København.

Der blev med sikkerhed påvist og un-dersøgt mindst 143 begravelser foruden en stor fællesgrav (Fig. 2). Da kirke-

gården er gennemarbejdet ud til sine grænser, og da alle grave på grund af den relativt lille udnyttelsesgrad af are-alet har kunnet bestemmes, må man gå ud fra, at man her har alle de døde fra den relativt korte periode, hvor kirke-gården var i brug. At kirkegården kun har været i brug i en kort periode frem-går, foruden af de arkæologiske og hi-storiske forhold, også af, at der kun var meget få helt forstyrrede grave. Man har åbenbart i hele kirkegårdens brugstid været klar over, hvor der var begravelser og så vidt muligt undgået dem ved nye gravlægninger, eller man har gravet di-rette ned i dem i den hensigt at lægge to eller tre i samme grav, et forhold som kendes fra andre middelalderlige grav-pladser (Nørlund 1924).

Jørgen Balslev Jørgensen, f. 25.12.1923. Fhv. leder af Universitetets Antropologiske Laboratorium gennem mange år. Dr. med. 1954 på afhandlingen The Eskimo Skeleton. Har deltaget i alle udgravningerne i Qassiarsuk. Talrige publikationer om antropologiske emner.

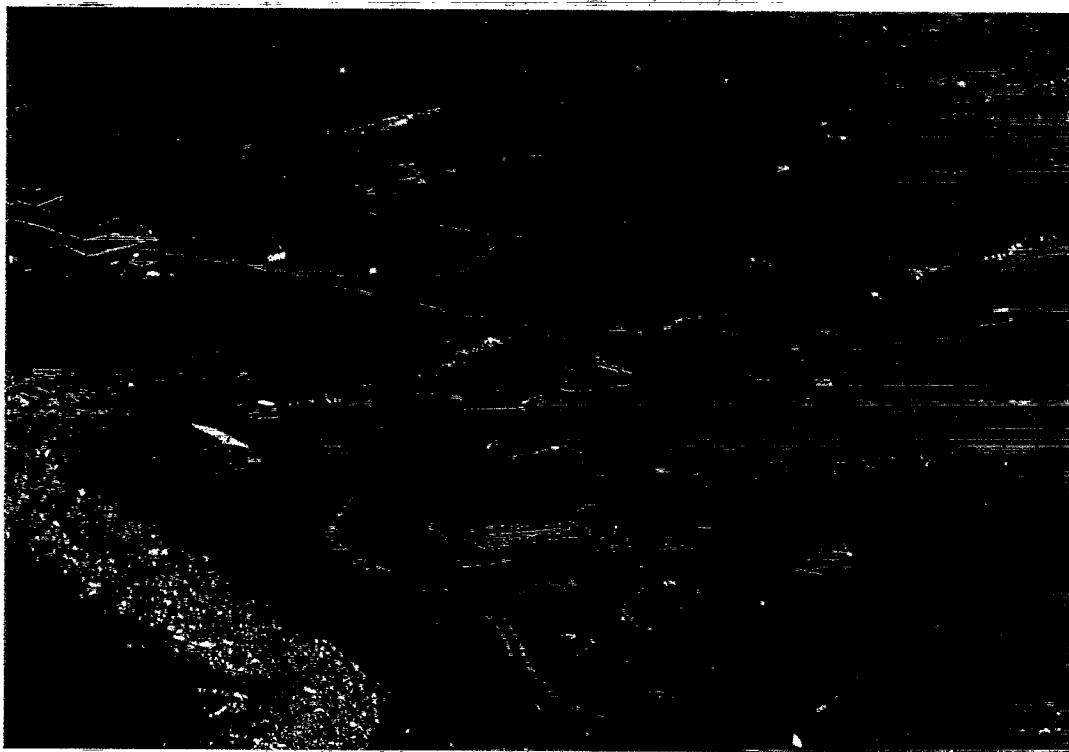

Fig. 1. Qassiarsuk 1999. Den norrøne kirkegård indtegnet med rødt udenfor den nuværende kirke. Luftfoto: Hans Kapel.

Gravene

Gravenes form var generelt den samme; en oval nedgravning med længdeaksen Øst-Vest. Dybden er derimod varierende fra ca. 1 m til få cm under overfladen. Det er et gennemgående træk, at gravene syd for kirken var dybere og i øvrigt større og mere omhyggeligt udformede end gravene nord for kirken. I et område i kirkegårdens nordlige del har man endog måttet dække nogle af gravene med et par lag store sten, formentlig for at beskytte de meget overfladiske begravelser mod omstrejfende rovdyr og hunde (Fig. 3).

Enkelte grave var udformet på en mere speciel måde. To barnegrave var så-

ledes dækket af store, flade heller, og i én grav var hovedet støttet af to store sten, som har dannet en slags niche omkring hovedet. Endelig fandtes bunden i én af gravene dækket af et lag fine sten.

Som regel har man som anført respekteret tidligere grave, men man er dog i nogle tilfælde kommet ned i gamle grave. De måder, man derpå har behandlet den først begravede, er meget forskellige. I to tilfælde har man undgået at forstyrre den døde og simpelthen lagt den sidst afdøde i normalstilling oven på den først gravlagte. I ét tilfælde var man i forvejen så overfladisk, at man ved den sidste begravelse er kommet helt op til overfladen og derfor har dækket graven

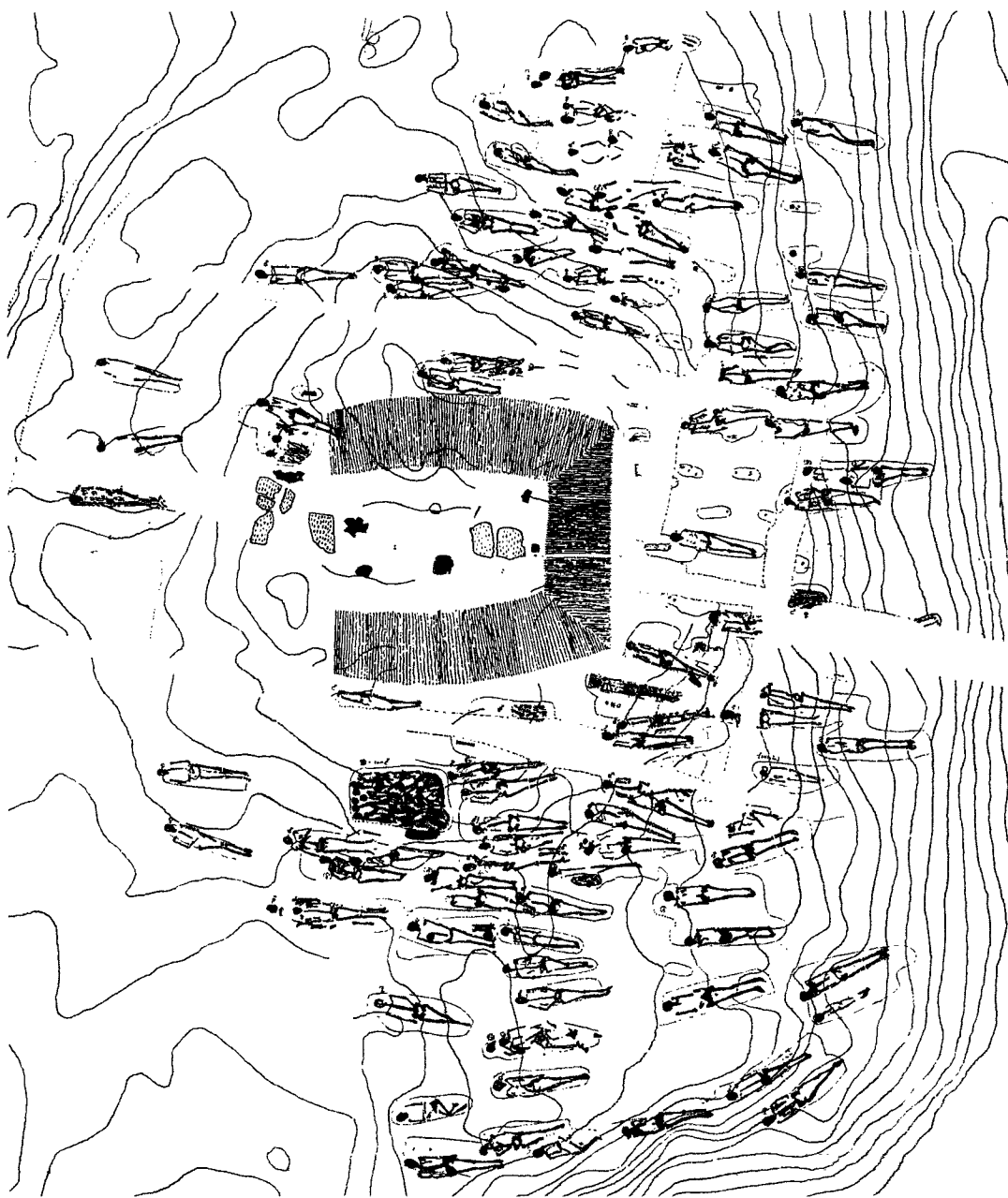

Fig. 2. Plan over kirkegården omkring Thjodhildes kirke. Kvindegrave angivet med rødt, mandsgrave med blåt og børnegrave med grønt.

med store sten. I to tilfælde var lejringen af de to skeletter så nøjagtigt ovenpå hinanden, at man kunne tænke sig at de

er begravet samtidigt. I et andet tilfælde er man ikke gået så skånsomt til værks. Det nederste skelets kranium har her ra-

Fig. 3. 3 skeletter, de to i naturligt leje, det tredje i en bunke i fodenden af den ene grav.

get for højt op, hvorfor man, for at få plads til gravens ny ejer, simpelthen har knust kraniet og trykket brudstykkerne ind i det (Fig. 4). Dette ses tydeligt på knoglefragmenterne på grund af de specielle bevaringsforhold. Jorden består her af ral, som vandet hurtigt og let siver igennem. De mest overfladiske dele af knoglerne opløses derfor først, mens de dybere dele er bedre bevarede, fordi det gennemstrømmende vand her er mættet med kalksalte. Det er en helt fast regel, at oversiden af alle knogler er næsten helt opløst, mens undersiden er

relativt velbevaret. Ansigtsskelettet er således på langt de fleste kranier forsvundet, mens nakkepartiet er velbevaret. I den grav, som er beskrevet ovenfor fandt man den bageste del af kraniet velbevaret, og det meste af ansigtsskelettet næsten forsvundet, men inde i kraniet lå et par store velbevarede dele af panden. Disse brudstykker må have ligget inde i kraniet fra kort efter, at den døde blev begravet.

Er man under opkastningen af en grav kommet ned i en grav hvor kun skelettet er tilbage, har man i nogle

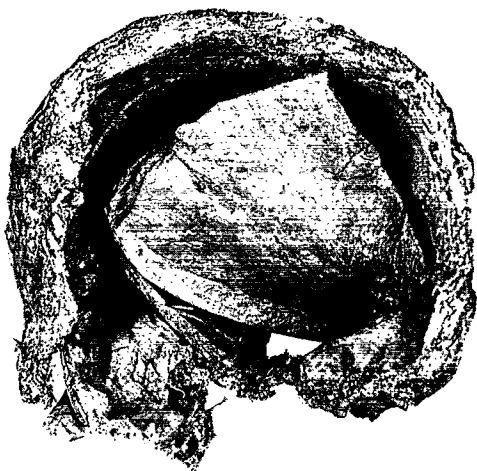

Fig. 4. Defekt kranium med intakt pandebenen inde i kraniet.

tilfælde omhyggeligt samlet knoglerne sammen og lagt dem i en pæn bunke i fodenden af den nye grav. Denne fremgangsmåde er velkendt fra middelalderlige grave andre steder, også i Danmark. En anden mulighed er, at man simpelt hen har skubbet knoglerne ud til siderne i den nye grav, så den nye døde har kunnet lægges ned på sædvanlig måde.

Et fænomen, som er kendetegnende for kirkegården omkring Tjodhildes kirke, er de sekundære grave. Herved forstås grave, som kun måler $\frac{1}{2} \times 1$ m, og hvor man ikke har begravet en død men et skelet; en samling knogler i en pæn bunke (Fig. 5). Bunken omfatter som regel alle de større knogler af de døde, men mangler mange af de små. Det må dreje sig om skeletter af mennesker, som er døde og begravet andet steds, men hvis ben man derefter har gravet op og flyttet til kirkegården. En sådan fremgangsmåde er velkendt i det mid-

delalderlige Danmark. Man kan blot nævne Stifternes pillegrave i Roskilde Domkirke og Skjalm Hvides og hans brors blykister i én af pillerne i Sorø Kirke. I disse tilfælde har man ønsket at flytte berømte forfædre til et prominent hvilested i en betydningsfuld kirke.

Det vilde være en nærliggende tanke, at de sekundære grave på kirkegården i Grønland er af samme art, ikke mindst da gravene i de fleste tilfælde rummer både en mand og en kvinde. Man kunde således forestille sig, at én af de sekundære grave er Erik den Rødes. Ifølge de middelalderlige beretninger er det nemlig ikke helt klart om Erik døde som hedning eller som kristen.

En ganske særlig sekundær grav må nævnes. Den er desværre forstyrret af grøftegravning, så fuld sikkerhed for kraniets tilhørsforhold har man ikke. Af

Fig. 5. Sekundær begravelse med to skeletter.

den uforstyrrede del af graven ses imidlertid umiddelbart, at liget har ligget i en kiste, som kun har været 150 cm lang, mens man af lårbenenes længde kan beregne den dodes legemshøjde til ca. 185 cm. Ser man nøjere på skelettets lejring i kisten, viser det sig da også, at skeletdelene ligesom er skubbet sammen fra enderne. Liget må derfor have været i betydelig opløsning, da det blev presset ned i den lille kiste, formentlig for at blive transporteret langt.

Den store fællesgrav (Fig. 15), som også er en sekundær grav, er så speciel, at den vil blive gennemgået i et særligt kapitel.

I én grav fandtes tre skeletter. Begge de to ældste er spredt i jordfylden, det ældste mest. Der må være gået en række år, i hvert fald ca. 20 mellem hver af begravelserne, hvorefter man må kunne slutte, at kirkegården har været i brug i hvert fald i 40-50 år. Det kan måske tillægges en vis betydning, at mens den ældste synes at have været begravet omhyggeligt i udstrakt stilling i en dyb grav, ser det ud som om den sidste er begravet mindre omhyggeligt og mere overfladisk, sammenbøjet med skuldre og knæ højest.

Gravlægningen

I de fleste grave er den døde lagt omhyggeligt, udstrakt på ryggen. Ind imellem er det dog gået lidt anderledes til. I to tilfælde har graven været for kort, så liget har måttet bukkes mere eller mindre sammen for at kunne være i graven. I andre tilfælde finder man skelettet bøjet sammen med knæ og skuldre højest, som om det var båret til graven og hurtig

Fig. 6. Løst og tilfældigt lejret skelet.

tigt lagt ned af to personer, hvorefter den ene holdt under skuldrene og den anden under knæene.

I et par grave nord for kirken var hovedet bøjet meget stærkt fremad, næsten lodret (Fig. 3). Forklaringen på denne ejendommelige lejring er måske også, at gravene har været lovlig korte.

Når den døde i én af gravene lå forvredet med arme og ben spredt tilfældigt ud til siderne, kan det vel på samme måde opfattes som et tegn på hastværk og ligegyldighed over for den døde (Fig. 6).

I 12 grave fandtes kistespor. I de fleste af dem var kisten så lille som muligt.

Ligene har derfor ligefrem måttet klemmes ned i kisten, med det resultat, at skuldre og arme er presset frem foran brystet. Også bækkenet har måttet klemmes ned, og da det ikke kan bøjes er resultatet, at det sammen med den øverste del af lårbenene er drejet, så det ene ben har ligget ind over det andet (Fig. 7). I nogle grave, hvor man ikke fandt kistespor, lå liget på samme måde, og man må vel formode, at der i disse tilfælde har været en kiste, som blot er helt formuldet.

Lejringen af de døde

Der fandtes kun meget få afvigelser fra den traditionelle lejring i gravene. Der var dog en vis variation i hovedets stilling og lejringen af arme og ben. Ansigtet kunne være drejet mod højre eller venstre eller vende lige frem (Tabel 1). Mærkværdigvis var ansigtet drejet til én af siderne i de fleste tilfælde.

Armene lå som regel ned langs siderne. Kun i 13 tilfælde var den ene eller begge arme bøjede i albuerne, og i en del tilfælde har der endog næppe været tale om en bestemt gravskik. I to tilfælde var hele skelettet helt sammenbøjet og i to andre var kun den ene arm bøjet, og der var i disse tilfælde sygelige forandringer i det bøjede albueledd. På tre skeletter var begge albuer bøjede, på det ene lå hænderne foldede hen over

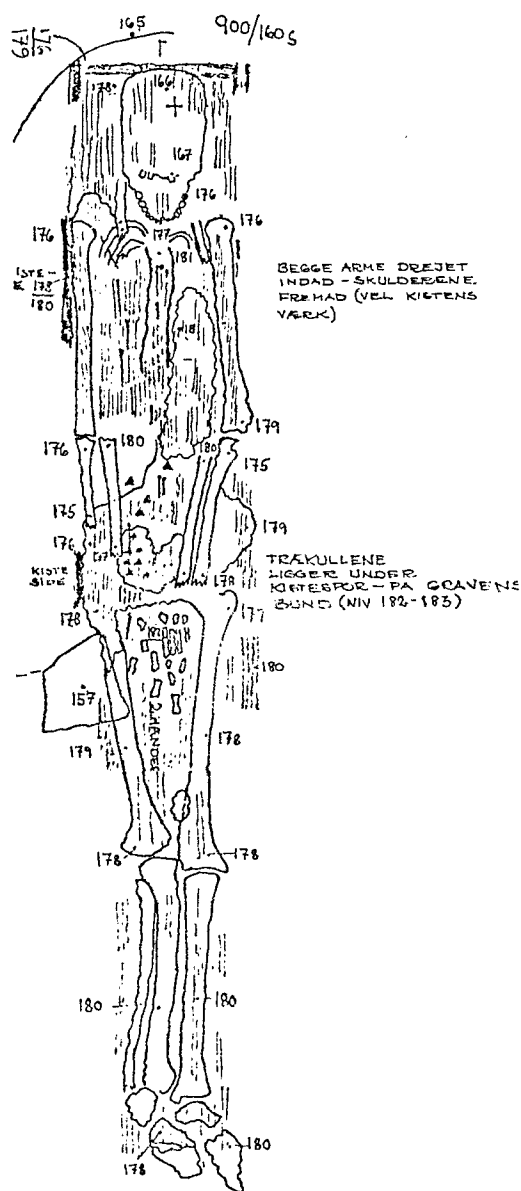

Fig. 7. Sammenklemt skelet i en snæver kiste.

Tabel 1. Positionen af ansigtet

	Mænd	Kvinder	Ubestemt køn	Ialt
Ansigtet fremad	2		1	3
Ansigtet mod højre	4	4	4	12
Ansigtet mod venstre	5	2	1	8

underlivet, og kun i de to sidste tilfælde var armene bøjede 90 grader i albuerne.

Benenes stilling kunde bedømmes i 86 tilfælde. I de 80 var benene parallelle, mens de lå krydsede i 6. 3 af skeletterne med krydsede ben lå i de meget snævre kister og dette kan vel være forklaringen.

Der kan ikke være tvivl om, at den traditionelle lejring på dette tidspunkt var strakt på ryggen med hovedet i vest og armene ned langs siden eller let bøjede ind over hofterne. Det er en lille afvigelse fra lejringen i gravene i Lund fra samme tidsperiode hvor armene lå strengt ned langs siderne (Blomquist & Mårtensson 1963), men kan selvfølgelig skyldes, at de døde i Lund var begravede i rummeligere kister.

Demografiske forhold

Det overvejende flertal af begravelserne er bestemt såvel ved påvisning af gravene som af skeletdele. Det er dog bemærkelsesværdigt, at i et antal små grave ($\frac{1}{2} \times \frac{3}{4}$ m), beliggende omkring kirkens østende var det ikke muligt at påvise knoglerester eller andre spor af den døde. Man har fundet tilsvarende forhold ved udgravningerne af den samtidige kirkegård i Lund i Skåne (Blomquist & Mårtensson 1963). Også der fandtes omkring kirkens kor et antal små grave. De blev af undersøgerne tolket som barnegrave, og man har ment, at det enten har drejet sig om grave, hvor alle spor af det lille skelet er forsvundet, eller – mere bemærkelsesværdigt – om symbolske begravelser uden døde. Samme forklaring kunne gælde for de små tomme grave på Tjod-

hildes kirkegård, og fremgangsmåden er ikke ukendt blandt Nordboerne i øvrigt. I den senere kirkegård på Herjolfsnæs fandt man i en ellers tom grav en runepind med ordene: »Denne kvinde blev lagt overbord i Grønlandshav som Gudveig hed« (Nørlund 1924).

Da de tomme grave på kirkegården ved Tjodhildes kirke fuldstændigt ligner de grave af samme størrelse, hvori der er fundet barneknogler, og da de ligger mellem disse grave, mener man dog, at det drejer sig om barnegrave, hvori skeletdelene er gået helt i opløsning. Barnegravenes placering på kirkegården er markeret på figur 2. Alle børnene ligger samlet omkring kirkens østende, på samme måde som på den samtidige kirkegård i Lund. På kirkegården ved Skeljastadir i Island, også fra det ellefte århundrede, ligger barnegravene mest nord for kirken (Steffensen 1943), men forskellen er måske ikke så stor endda; barnegravene i Grønland ligger godt nok øst for kirken, men nordligst der.

Kønsfordelingen

For børnenes vedkommende er det ikke muligt at kønsbestemme skeletdelene, og det kan derfor ikke afgøres, om der har været forskelle i gravform eller i gravenes placering mellem drenge og piger. De voksne skeletter kan derimod i de fleste tilfælde kønsbestemmes, så man kan finde ud af fordelingen mellem mænd og kvinder, og også om forskel i gravskik mellem de to køn.

Der synes at være meget stor overvægt af mænd, hvilket, samfundsforholdene taget i betragtning, synes ejendommeligt. Man ville forvente, at mæn-

<i>Tabel 2. Kønsfordelingen af de voksne</i>					
	Mænd	Kvinder	Køn uvist	Ialt	Børn
Nord for kirken	9	33	13	55	22
Syd for kirken	43	4	7	54	11

dene oftere døde fjernt fra kirke og kirkegård, på havet eller på jagt, end kvinderne, som havde deres virke omkring boligerne. En mulig forklaring kunne være, at der i dette nybyggersamfund faktisk har været betydeligt flere mænd end kvinder. På de middelalderlige kirkegårde i Mære i Norge (Holck 1970) og Nyløse i Sverige (Huggert & Lewin 1965) har man dog fundet tilsvarende forhold. Man kunde selvfølgelig tænke sig at de fleste ubestemte skeletter har været kvinder, fordi de ubestemte skeletter som regel har været meget dårligt bevarede, og dette stemmer overens med, at de kvindelige skeletter er de mindste og de mindst robuste.

Tabel 2 viser, at der overvejende har ligget mænd syd for kirken og kvinder nord for den.

Denne skik, har man ofte ment, var almindelig i det middelalderlige Skandinavien, og på kirkegården i Vesterhus (fra 1400 tallet) var den overholdt særdeles konsekvent. På kirkegården omkring Tjodhildes kirke er forholdene dog mere komplicerede. Der er for mange kvinder syd for kirken og for mange mænd nord for den. På kirkegården ved Skeljastadir i Island har man heller ikke været konsekvent. Her ligger der både mænd og kvinder syd for kirken og kvinder og børn og enkelte mænd nord for kirken.

Der fandtes også afgørende forskelle

mellem gravene i den nordlige og sydlige del af kirkegården. Mens de sydlige grave er store og dybe og prægede af omhyggelig nedgravning og placering, er de nordlige grave mere tilfældigt anbragt, oftere forstyrrende tidligere grave og meget mere overfladiske. Der må altså også være et socialt skel mellem de nordlige og de sydlige grave.

Ser man endeligt på skeletterne, er der også her en tydelig forskel. Både mænd og kvinder fra kirkegårdens sydlige del er større og kraftigere end mænd og kvinder fra den nordlige. Da der er lagt meget stor vægt på kønsbestemmelserne og de er gennemført adskillige gange, og da alle usikre tilfælde er rubricerede som usikre, må man kunne regne med, at der er en afgørende forskel mellem begravelserne nord og syd for kirken, såvel i gravlægningen som i mennesketypen. Det er dog stadigvæk mærkværdigt, at der er en stor overvægt af mænd syd for kirken og kvinder nord for kirken.

Gravene syd for kirken rummer mange mænd og få kvinder. Både mænd og kvinder er store og kraftige og af en nordisk type. I de ringere begravelser nord for kirken ligger en anden mennesketype, mindre og spinklere og dertil med sværere slidgigt forandringer i skeletterne. Flertallet af de mennesker, der er begravet nord for kirken, er kvinder, men der er dog ca. 20 % mænd. Man

<i>Tabel 3. Aldersfordeling</i>					
	Små børn	Store Børn	Unge < 20 år	Voksne	I alt
Tjodhildes Kirke	22	6	5	102	135
Skeljastadir	5	2		59	66
Westerhus	183	27	15	139	364

kunne tænke sig, at netop i nybygger-tiden var det langt flere mænd, der var draget ud, mens de velstillede kvinder – i hvert fald i begyndelsen – blev hjemme i det etablerede samfund i Island.

Det vides, at man bragte tjenestefolk og trælle med til Grønland, og måske har man, netop på grund af de få overklassekvinder, medbragt flere kvinder end mænd af underklassen. Disse dårligst stillede mennesker har måske tilhørt andre folkeslag og har i hvert fald levet under ringere forhold end de andre. Næsten op til vor tid var det nogle steder på Færøerne skik og brug at bondefamilier blev begravede syd for kirkerne og arbejdsfolkene nord for.

Aldersfordelingen

Ved undersøgelserne af kirkegården i Westerhus (Geivall 1960) var det meget store antal barnegrave et iøjnefaldende træk. Det blev opfattet som et tegn på ringe sociale forhold for den jævne befolkning i det 14.-15. århundrede i Skandinavien. På kirkegården ved Tjodhildes kirke er antallet af børn meget mindre. Tabel 3 viser tallene fra Tjodhildes kirkegård sammenlignet med tallene fra Westerhus og fra vikingetidskirkegården ved Skeljastadir i Island.

Der er en tydelig lavere dødelighed blandt børnene i Grønland end i Westerhus. De islandske tal er endnu lavere,

endog så små, at man må tvivle på om de er repræsentative for befolkningen. Steffensen (1943) anfører da også, at det må have været skik dengang i Island, at spædbørnene ikke blev begravede på kirkegården, hverken de der døde en naturlig død, eller de der blev sat ud. Det var skik allerede i det 11. århundrede at sætte de børn ud, som samfundet ikke havde plads til.

<i>Tabel 4. Antal børn i procent</i>	
Tjodhildes kirke (11. århundrede)	20,7 %
Skeljastadir (11. århundrede)	10,6 %
Westerhus (14.-15. århundrede)	57,7 %
Lund (11. århundrede)	35,0 %

Når der – relativt – findes dobbelt så mange barnebegravelser (20 %) i Grønland som i Island (ca. 10%), kunne det tænkes, at da det grønlandske samfund jo var et samfund i stærk ekspansion, ønskede man flere børn, og at man derfor undlod udsættelserne. Hvis de 20 % barnegrave virkeligt er et udtryk for børnedødeligheden i Grønland, og hvis man betragter børnedødeligheden som et udtryk for et samfunds sociale situation, må man kunne slutte, at de sociale forhold i den første nordbotid i Grønland altså var betydeligt bedre end de var i Sverige et par århundrede senere. Denne teori er i øvrigt i god overensstemmelse med den almindelige opfat-

<i>Tabel 5. Aldersfordelingen af voksne mænd + kvinder</i>			
	20-39 år	40-59 år	> 59 år
Tjodhildes kirke	31	35	3
Skeljastadir	14	31	5
Hedenske islandske grave	14	31	5
Westerhus	69	65	5

telse af vikingetiden og den tidlige middelalder som en fremgangsrig og velhavende periode i Norden.

I tabel 5 er aldersfordelingen af de voksne vist. Kun ganske få er blevet virkelig gamle (over 60 år).

De fleste er døde i moden alder (40-60 år), men både i den grønlandske befolkning og i befolkningen i Westerhus er næsten lige så mange døde unge (20-40 år). Der synes derimod at have været lidt større mulighed for at opnå en højere alder i Island.

Ser man på mænd og kvinder hver for sig (tabel 6) er indtrykket, at mændene gennemgående er blevet lidt ældre end kvinderne. Et forhold der kan have at gøre med risikoen ved at føde børn. Forskellen er dog kun lille.

Man kan endelig sammenligne dødsaldrene for de mennesker der er begravet nord for kirken med de der er begravet syd for kirken. De fleste nord for kirken er døde i en ung alder, mens

de fleste af de der er begravet syd for kirken er blevet 40-60 år gamle. Der er altså også her et tegn på, at det er folk med ringere livsmuligheder, der ligger nord for kirken.

Alt i alt har de demografiske undersøgelser således givet værdifulde oplysninger om de sociale forhold i Grønland i Nordboernes første tid.

Når der er 20 % barnegrave i Grønland i modsætning til 8 % i samtidige islandske grave og 40 % i svenske grave fra 1400tallet kan det tænkes, at man i Island ikke har begravet alle børn på kirkegården, dels at de sociale forhold i det nye land har været bedre end i det lidt senere Sverige med gode muligheder i Grønland for at opfostre børn.

Med hensyn til de voksne har man øjensynligt begravet overklassen syd for kirken. Herpå tyder gravenes omhyggelige udformning, menneskenes større legemshøjde, færre sygdomstegn og en højere alder ved dødens indtræden. Når

<i>Tabel 6. Aldersfordelingen af mænd og kvinder hver for sig</i>						
	Mænd			Kvinder		
	20-39 år	40-59 år	> 59 år	20-39 år	40-59 år	> 59 år
Tjodhildes kirke	17	23	0	14	12	3
Nord for kirken	5	3	0	13	10	2
Syd for kirken	12	20	0	1	2	1
Westerhus	28	29	2	41	36	3

<i>Tabel 7. Kraniemål</i>						
	Mænd			Kvinder		
	Længde	Bredde	Højde	Længde	Bredde	Højde
Tjodhildes kirke Nord				5 177,8	4 132,5	-
Tjodhildes kirke Syd	3·197,0	4·138,5	3·128,3			
Vesterbygden	12·181,8	12·139,3	11·126,3	27·173,9	27·137,6	22·124,2
Island hedenske grave	17·185,6	13·140,9	13·129,6	16·179,6	10·136,7	11·125,6
Skeljastadir	15·189,0	13·141,2	14·130,3	15·179,2	14·135,4	14·124,5
Norske vikinger	35·190,7	36·140,3	33·134,3	17·179,1	16·133,6	12·126,5
Mære	38·189,6	36·144,4	33·133,2	31·181,7	28·139,6	24·127,5
Westerhus	61·187,4	62·142,0	62·132,5	66·180,2	66·135,6	65·127,9

der er et stort overskud af mænd syd for kirken, kan det være fordi de begravede storbønder har haft færre kvinder af god slægt med i begyndelsen.

Nord for kirken er der lagt langt mindre omhu i gravenes udformning, og menneskene er mindre. Der er flere sygdomstegn på skeletterne, og de fleste er døde i en ung alder. Her ligger sandsynligvis underklassen begravet. Kun en femtedel af de døde er mænd. Det kan være, at man på grund af de få overklasskvinder har måttet bringe flere kvindelige arbejdere med til Grønland.

Opmålingen af skeletdelene

Antallet af mål, som med nogenlunde nøjagtighed har kunnet bestemmes på skeletdelene, er meget lille. Kraniemålene er alligevel sammenlignet med tilsvarende tal fra islandske, norske og svenske undersøgelser ligesom tallene fra Vesterbygden er medtaget (tabel 7). Knoglerne fra Vesterbygden stammer fra 1200tallet (Fischer-Møller 1942), de islandske materialer stammer dels fra hedenske grave fra 900tallet, dels fra

grave fra kirkegården ved Skeljastadir fra 1000tallet (Steffensen 1943). De norske vikingetidsgrave er undersøgt af Schreiner (1946), gravene fra Mære fra 1000tallet af Holck (1970). Fra Sverige findes 1300tals gravene fra Westerhus (Geivall 1960).

Blandt mændene er det tydeligt, at de tre grønlandske kranier er længere end de andre, blandt hvilke de dog står de norske vikinger nærmest. Variationerne i kraniets bredde er meget små. I kraniehøjde ligner grønlænderne mest de islandske vikinger. At de tre grønlændere i eet træk ligner de norske vikinger og i andet de islandske kan næppe undre. De er sikkert alle kommet fra Island og i sagærne berettes om den tætte forbindelse med Norge. Den store indbyrdes lighed mellem de tre grønlandske kranier kan forklares ved et nært indbyrdes slægtskab. Kvindekranierne er så ensartede, at det ikke er muligt slutte noget om deres relationer.

Det har kun været muligt at tage ganske få mål på lemmeknoglerne, men i nogle tilfælde har man kunnet tage må-

lene før knoglerne blev taget op af graven, en proces hvor de ofte faldt helt fra hinanden. De højresidige overarmsknogler er i alle tilfælde større end de venstre, i overensstemmelse med at de fleste mennesker er højrehåndede.

En sammenligning mellem fundene nord og syd for Tjodhildes kirke viser, at knoglerne syd for kirken i alle tilfælde er større end knoglerne nord for kirken. Det drejer sig om ca. 2 cm for lår og overarmsben og ca. 1 cm for skinnebenene. For alle knoglers vedkommende falder værdierne for fundene fra kirkegårdens sydlige del godt sammen med værdierne for andre Nordboer. Anderledes med skeletdelene fundet nord for kirken. Her er mandsknoglerne afgjort mindre end alle andre, med undtagelse af skeletterne fra Vesterbygden. I kvindegrupperne er ligheden mellem målene større, dog således at kvinderne nord for kirken sammen med kvinderne fra Vesterbygden og fra Island er noget mindre end de skandinaviske. Alt i alt kan det altså siges, at skeletterne fra kirkegårdens nordlige del slutter sig nær-

mest til fundene fra Vesterbygden, mens knoglerne fra den sydlige del er større og mere ligner fund fra Island og Skandinavien.

Legemshøjder

Ud fra længden af de lange lemme-knogler kan man beregne legemshøjden (Trotter & Gleeser 1952). Man får på denne måde en gennemsnitshøjde for mændene syd for kirken på 173 cm og for mændene nord for kirken på 170 cm. De tilsvarende tal for kvinderne er 167 nord for og 160 syd for kirken. Det må dog bemærkes at det kun har været muligt at beregne én enkelt legemshøjde for kvinder syd for kirken. Både mænd og kvinder syd for kirken er tydeligvis større end dem nord for.

I nogle tilfælde var det muligt at tage et længdemål på skeletterne i naturlig stilling i gravene.

Gennemgående var de beregnede legemshøjder lidt større end de målte, men forskellene mellem grupperne var de samme.

En sammenligning af de beregnede

<i>Tabel 8. Mål på lemmeknogler</i>						
	Mænd			Kvinder		
	Overarm	Lårben	Skinneben	Overarm	Lårben	Skinneben
Tjodhildes kirke Nord	5·324,0	7·451,4	4·351,3	13·307,0	23·431,3	13·334,1
Tjodhildes kirke Syd	21·343,2	53·464,5	18·370,5	3·324,7	2·458,5	4·353,3
Vesterhus	10·314,8	6·446,5		33·302,3	25·415,5	19·331,6
Islandske hedenske grave	16·334,5	24·461,5	17·367,4	10·307,0	11·428,0	12·333,5
Skeljastadir	34·337,2	42·469,5	34·362,0	35·303,9	47·423,5	35·331,4
Norske vikinger	28·340,6	27·466,6	24·373,4	11·315,3	14·444,1	8·356,0
Mære	314·335,7		569·369,3	312·310,5		544·333,1
Westerhus	62·338,3	61·468,8	57·372,3	61·310,0	71·424,3	72·338,6

<i>Tabel 9. Sammenligning af legemshøjder</i>				
	Mænd		Kvinder	
Nord for Tjodhildes kirke	4	170	12	161
Syd for Tjodhildes kirke	30	173	1	168
Vesterbygden	6	169	25	157
Hedenske islandske grave	24	173	11	160
Skeljastadir	42	174	47	159
Norske Vikinger	27	174	14	164
Vesterhus i Sverige	61	174	71	159

legemshøjder med de tilsvarende tal fra andre middelalderlige materialer (Tabel 9) viser at mændene nord for Tjodhildes kirke ligner mændene fra Vesterbygden og sammen med dem adskiller sig fra de øvrige ved en lavere højde. Variationerne i kvindegrupper er mere spredt med kvinderne fra Vesterbygden som de mindste.

Andre observationer på knoglerne

Bestemmelse af hyppighederne af et antal såkaldte »Genetic markers« er af betydning for den arvemæssige karakteristik af en befolkning. Det drejer sig om specielle anatomiske variationer med kendt arvegang og uden selektionsværdi og derfor stabile gennem længere tid. Der er endnu ikke almindelig enighed om hvilke træk, der er bedst egnede, derfor har man i materialet fra Tjodhildes kirke undersøgt et meget

stort antal. Da der tilmed kun er få og usikre sammenligningsmaterialer, vil det føre for vidt at redegøre for detaljerne her. Undersøgelserne af de såkaldte tori har dog givet meget interessante resultater. Tori er knogleudvækster på undersiden af den hårde gane og på indersiden af underkæben (Fig. 8). De har ingen sygelig betydning, men optræder med meget forskellig hyppighed.

Tabellen viser forekomsten af torus på ganen (torus palatinus) og på underkæben (torus mandibularis). Tallene for de grønlandske eskimoer er hentet fra 2 undersøgelser af kranier fra før kolonisationen (Jørgensen 1953 og 1974), de skandinaviske tal stammer fra kæber fra middelalderlige grave i Skåne (Mellquist & Sandberg 1939). Den store forskel er mellem de to grønlandske grupper på den ene side og skandinaverne på den anden, hvilket jo afgjort tyder på at det

<i>Tabel 10. Hyppigheder af tori</i>		
	Torus palatinus	Torus mandibularis
Tjodhildes kirke	56 %	59 %
Grønlandske eskimoer	45 %	78 %
Middelalderlige skandinaver	18 %	3 %

Fig. 8. Torus på underkæbens inderside.

er det arktiske miljø og ikke de etniske forhold der har betydning for forekomsten af tori. Det må dog bemærkes, at der også er en lille forskel mellem grønlandske nordboer og eskimoer, således at de arvelige forhold også må spille en rolle.

Sygelige forandringer

For én af de døde vedkommende er der ingen tvivl om dødsårsagen. Det drejer sig om en mand på 25-40 år, 175 cm høj og begravet lidt fra kirkens sydøstre hjørne.

I venstre side af brystkassen fandtes en ca. 20 cm lang jernspids, en spydspids eller et knivsblad. Klingen er gået gennem brystkassen mellem ribbenene og helt ud i skulderbladet på ryggen (Fig. 9-10). At manden er død af dette sår, er hævet over enhver tvivl. Når klingens endnu findes i brystet, mens skaftet mangler, er det vel fordi våbenet er knækket i tilslutning til læsionen, således at den døde modstander ikke har kunnet redde det.

Den dræbte mand har været uheldig flere gange i sit liv. Begge underarmsknogler på højre side har været brækket, men er vokset solidt sammen i nogenlunde god stilling (Fig. 11). I hans hals-hvirvelsøjle fandtes svære gigtforandringer i eet enkelt af de små led. Sådanne forandringer er almindelige hos folk over den første ungdom, men da i flere af leddene. Når de her kun er fundet i eet led, er det sandsynligt, at årsagen er en læsion, en forvridning af halsen.

På et andet skelet fandtes et svært, men helet ankelbrud.

Langt den mest almindelige knogledidelse var dog slidgigt, som er fundet hos de fleste af de voksne især i rygsøjlen og i de store led. Forandringerne i rygsøjlen er så svære, at man endog har fundet et tilfælde hvor flere hvirvler ligefrem er vokset sammen. Den hyppigste lokalisation er i lænden, men også i

Fig. 9. Skelet med spydspids i brystet.

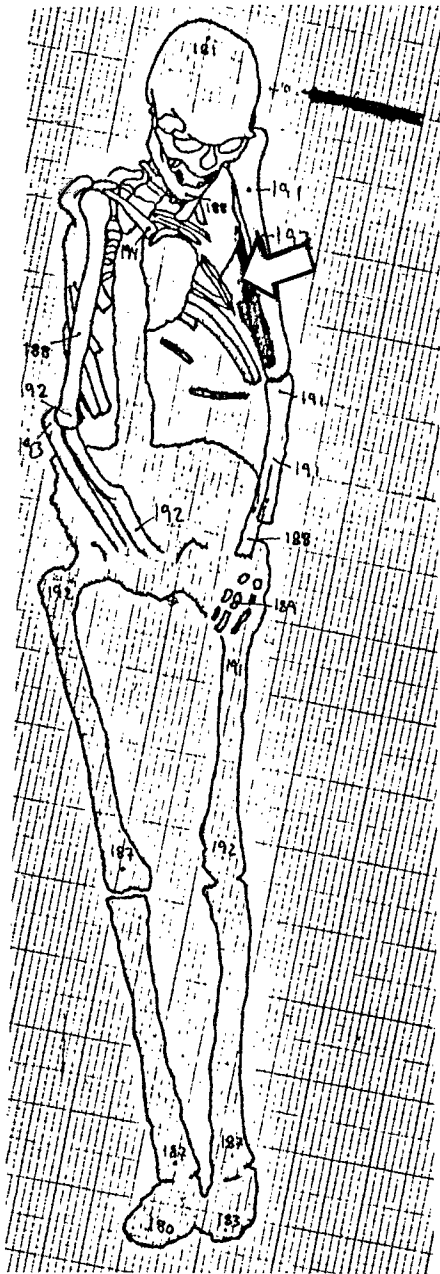

Fig. 10. Udtægning af skelet med spydspids.

halsdelen er der svære læsioner i en del tilfælde.

Fig. 11. Helet brud af underarmen.

Fællesgraven

Et særlig interessant og dramatisk fund var den store fællesgrav (Fig. 12). Den lå omtrent midt i kirkegårdens sydlige del. Da den ikke har forstyrret nogle af de omliggende grave og ikke er forstyrret af disse, og da gravene sikkert er ældst nærmest ved kirken, må man tro, at den stammer fra midten af den periode, hvor kirkegården var i brug. Knoglerne lå hulter til bulter, så skeletterne må have været helt løse, da de blev lagt i graven. En vis orden var der dog, otte af kranierne lå smukt på række i gravens vestende. Knoglerne må være indsamlede et andet sted for derefter at være

Fig. 12. Fællesgraven.

bragt til kirkegården. Det fremgår også af, at der kun blev fundet et relativt lille antal af skelettets små knogler, man har naturligt nok især fået de store ben med. Der er intet der tyder på at ligene ligefrem har været parterede, men om de har været begravede andetsteds og derefter er gravet op igen, eller om kødet har været kogt af knoglerne for at man lettere har kunnet transportere dem, kan ikke afgøres. Én ting var dog mærkelig. I eet tilfælde fandt man flere knogler lejret normalt i forhold til hinanden. Det drejede sig om alle knoglerne fra en venstre underarm og hånd (Fig. 13). I dette tilfælde har liget altså ikke været helt opløst, men knoglerne må have været holdt sammen af bloddelene endnu ved den sidste begravelse på kirkegården. Det kunde tyde på, at

man har kogt knoglerne af, men dog ikke har fået denne arm helt opløst. Der var 13 mennesker i graven, 11 voksne

Fig. 13. Den intakte underarm og hånd.

Fig. 14. De 13 fra fællesgraven.

mænd og 2 drenge på henholdsvis 10 og 17 år (Fig. 14). De dødes alder kunne i øvrigt bestemmes til:

1	10 år
1	17 år
1	18-20 år
2	20-30 år
6	35-45 år
1	40-60 år
1	> 20 år

Legemshøjderne har kunnet beregnes til gennemsnitlig 176 cm efter længden af de lange knogler. Det passer sammen med gennemsnittet for den sydlige del af kirkegården og kranietyperne svarer også dertil.

Af egentligt sygelige forandringer fandtes intet udover en smule slidgigt.

Derimod fandt man nogle særdeles interessante læsioner. På ikke mindre end tre af kranierne fandtes svære hugsår (Fig. 15) og på eet en snitlinie. Sårene er

dels lokaliserede på de steder hvor de normalt findes efter en kamp, nemlig i venstre (eller højre) isseregion, men også på kryds og tværs hen over både den øverste del af kraniet og ansigtet, tydende på, at de er tilføjet, efter at manden er faldet. De tre af læsionerne var så svære, at de må have medført døden, hvis da den sårede ikke allerede var død.

På fire andre kranier var oversiden delvist knust som efter stump vold, men disse læsioner kan være opstået ved flytningen af knoglerne eller eventuelt ved jordtryk efter begravelsen.

Man må vel kunne skønne, at fællesgraven rummede en gruppe mennesker, som har levet i en eller anden form for fællesskab. I sagalitteraturen findes ingen beretninger om voldsomme kampe med 13 døde i de grønlandske bygder i det første halve århundrede, den periode fællesgraven mest sandsynligt må henføres til. Da det netop er i denne pe-

Fig. 15. Hugsår i tindingen.

riode, at sagaerne er mest detaljerede, må man se sig om efter en anden mulig forklaring.

Der findes da også andre beretninger i sagaerne. Således berettes om en mand med øgenavnet Lig-Lodin, fordi han om sommeren afsøgte ubygderne på Østkysten og førte de menneskelig han fandt der med sig til en kristen grav-

plads. Et andet sted fortælles om nogle fangstmænds fund af et havskib, som var sat på grund i bunden af en østgrønlandsk fjord. Ved skibet lå en hytte og uden for den en død mand. Man var betænkelig ved uden videre at gå ind i hytten, men én af fangstmændene var overmodig og stødte døren ind. Han kom snart efter ud igen men var blevet vanvittig og styrtede sig i en klippespalte. Siden fandt man døde mænd inde i huset og kogte kødet af de døde knogler og førte dem med sig hjem til kirke. I et lignende tilfælde fortælles at man i desperation huggede løs på de døde.

Disse beretninger kunne meget vel passe til fundene i fællesgraven.

Henvisninger:

- Blomqvist P. och A. V. Mårtensson. Thulegravningen. Kulturhistoriska museet i Lund. 1963.
- Fischer-Møller K. The Mediaeval Norse Settlements in Greenland. Medd. o. Grønland 89.2. 1942.
- Gejvall N. G. Westerhus. Lund 1960.
- Holck P. Ein Bericht über die Untersuchungen der ausgegrabenen Skelette aus der Kirche auf Mære. Det No. Videnska.-Akad. i Oslo Skr. N-N kl. N. S. No 28. 1970.
- Huggert A. och T.Lewin. Antropometrisk undersökning av skelettfynd från utgrävningarna av Nylöse kirka. Fornvännen H.1. 1969.
- Krogh, Knud J. Erik Den Rødes Grønland. Kbh. 1982.
- Nørlund P. Buried Norsemen at Herjolfsnes. Medd. o. Grønland LXVII 1924.
- Schreiner K. E. Crania Norvegica II. Inst. for sammenlignende kulturforskning. Serie B XXXVI. Oslo 1946.
- Steffensen J. Forntida Gårder i Island, København 1943.
- Trotter M. and C. Gleaser. Estimated Stature from Long Bones. Amer. J. Phys. Anthropology X 1952.